

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد علوم و تحقیقات گلستان

گروه جزا و جرم شناسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.Sc)

رشته حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان :

امر آمر قانونی در حقوق کیفری ایران و لبنان

استاد راهنما :

دکتر علی طالع زاری

دانشجو :

محمد رضا مرادی

زمستان ۱۳۹۳

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۱	مقدمه
۱	۱- بیان مسئله
۳	۲- اهمیت و ضرورت تحقیق
۳	۳- اهداف تحقیق
۴	۴- سوال های تحقیق
۴	۵- فرضیه های تحقیق
۴	۶- روش تحقیق
۵	۷- معرفی پلان تحقیق
فصل نخست: مفاهیم، پیشینه، ماهیت امر آمر و درآمدی بر شرایط دستور لازم الاجرا و حالات ناشی از تعارض اوامر غیر قانونی	
۶	مبحث اول: مفاهیم و پیشینه تاریخی
۶	گفتار نخست: مفهوم شناسی
۶	بند نخست: مفهوم مسئولیت
۷	الف: مسئولیت در حقوق اسلام
۷	ب: ماهیت ضمان
۸	ج: ضمان و مسئولیت کیفری
۹	د: اقسام مسئولیت
۱۰	۱- مسئولیت مدنی
۱۲	۲- مسئولیت جزایی، کیفری
۱۳	و: تفاوت بین مسئولیت و ضمان
۱۴	بند دوم: مفهوم امر
۱۴	الف: در لغت و اصطلاح
۱۴	ب: در فقه و حقوق
۱۶	عنوان دوم: عناصر امر
۱۶	الف: قانونی بودن امر
۱۷	ب: تناسب امر با شغل و وظیفه اداری
۱۷	ج: خلاف شرع نبودن امر
۱۸	بند سوم: مفهوم آمر در لغت و اصطلاح

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۲۰	عناصر و انواع امر
۲۰	۱- عناصر امر
۲۱	۲- انواع امر
۲۱	بند چهارم: مامور در لغت و اصطلاح
۲۱	نحوه‌ی ارتباط مامور با امر
۲۱	۱- نظریه اطاعت محض
۲۲	۲- نظریه مشهور به اطاعت آگاهانه
۲۲	۳- نظریه رعایت بینابین
۲۳	گفتار دوم: پیشینه تاریخی
۲۳	بند اول: در حقوق ایران
۲۳	الف: در دوران قبل از انقلاب اسلامی
۲۴	ب: دوران بعد از انقلاب اسلامی
۲۶	بند دوم: در حقوق لبنان
۲۶	مبحث دوم: ماهیت امر و امر و درآمدی بر شرایط دستور لازم الاجرا
۲۶	گفتار اول: ماهیت و فلسفه امر امر
۲۶	بند اول: فلسفه امر امر
۲۹	بند دوم: ماهیت حقوقی امر امر
۳۱	الف: عوامل موجهه جرم
۳۲	۱- عوامل موجهه جرم به موجب قانون خاص
۳۲	۲- عوامل موجهه جرم به موجب قواعد حقوق جزایی
۳۳	ب: عوامل رافع مسئولیت کیفری
۳۵	ج: معاذیر قانونی
۳۶	۱- معاذیر معاف کننده مجازات
۳۶	۲- معاذیر قانونی تخفیف دهنده مجازات
۳۷	۱-۲- از لحاظ ماهوی
۳۷	۲-۲- از لحاظ شکلی
۳۸	گفتار دوم: شرایط دستور لازم الاجرا
۳۸	بند اول: شرایط صوری
۳۸	الف) صلاحیت قانونی امر

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳۹	ب) صلاحیت مامور
۴۱	ج) رعایت تشریفات قانونی
۴۳	بند دوم: شرایط ماهوی
۴۴	گفتار سوم: حالات ناشی از تعارض اوامر غیرقانونی
۴۴	بند نخست: حکم قانون بدون دستور مقام صلاحیتدار
۴۵	بند دوم: حکم شرع بدون امر یا بدون قانون
۴۶	بند سوم: امر مقام صلاحیتدار بدون حکم قانون
۵۱	بند چهارم: امر مقام صلاحیتدار مغایر حکم شرع
فصل دوم: تحلیل مسئولیت آمر و مامور و درآمدی بر مصادیقی از امر آمر در حقوق کیفری ایران و لبنان	
۵۵	مبحث اول: عدم مسئولیت آمر قانونی امر قانونی
۵۶	مبحث دوم: مسئولیت آمر قانونی امر غیرقانونی
۵۷	گفتار اول: علم آمر و مامور به غیرقانونی بودن امر
۶۰	گفتار دوم: اشتباه آمر و علم مامور به غیرقانونی بودن امر
۶۱	بند اول: قاعده دراء
۶۲	بند دوم: قاعده رفع
۶۲	بند سوم: اصل برائت
۶۷	گفتار سوم: علم آمر و اشتباه مامور به غیرقانونی بودن امر
۶۹	گفتار چهارم: اشتباه آمر و مامور به غیرقانونی بودن امر
۷۰	مبحث سوم: مسئولیت آمر غیرقانونی
۷۲	مبحث چهارم: حالات مختلف مرتبط با مسئولیت مامور
۷۲	گفتار نخست: عدم مسئولیت مامور در اجرای امر قانونی آمر قانونی
۷۳	گفتار دوم: نظریات مرتبط با مسئولیت مامور
۷۳	بند اول: نظریه اطاعت محض
۷۶	بند دوم: نظریه مسئولیت مامور
۷۸	بند سوم: نظریه رعایت ظواهر قانونی
۷۸	بند چهارم: رویکرد حقوق کیفری ایران
۸۰	بند پنجم: رویکرد حقوق کیفری لبنان
۸۱	الف: اطاعت از قانون
۸۱	ب: اجرای دستور شرعی مافوق

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
ج: اجرای دستور غیر شرعی مافوق که تحقیق در آن نیست	۸۲
گفتار سوم: حالات مسئولیت مامور	۸۴
بند اول: مسئولیت مامور ناشی از تخلف از امر قانونی آمر قانونی	۸۵
بند دوم: مسئولیت مامور ناشی از اجرای امر غیرقانونی آمر قانونی	۸۹
الف: علم مامور و آمر به غیر قانونی بودن امر	۸۹
ب: علم مامور و اشتباه آمر در غیر قانونی بودن امر	۹۱
ج: اشتباه مامور و علم آمر به غیرقانونی بودن امر	۹۲
۱- موقعیت مامور از لحاظ شغلی	۹۳
۲- موقعیت مامور از جهت سلسله مراتب اداری	۹۴
۳- سطح معلومات مامور	۹۴
۴- اشتباه مامور و آمر به غیرقانونی بودن امر	۹۵
گفتار چهارم: مقایسه و تطبیق قانون و مقررات در خصوص امر آمر قانونی در حقوق کیفری ایران و لبنان	۹۶
مبحث پنجم: نوآوری‌های بعمل آمده در زمینه امر آمر قانونی در قانون مجازات اسلامی	۹۹
نتیجه‌گیری و پیشنهادها	۱۰۱
منابع و مأخذ	۱۰۴
چکیده انگلیسی	۱۰۷

چکیده

امر آمر قانونی یا دستور مقام صلاحیتدار قانونی از مباحث مربوط به حقوق جزای عمومی است که معمولاً جزء علل موجهه جرم یا علل مشروعیت در بحث عنصر قانونی جرم مورد بررسی قرار می‌گیرد. ولی بعضی از مولفین آنرا در مبحث مسئولیت کیفری نیز مورد بررسی قرار می‌دهند. در این موارد فرد اعمال مادی تشکیل دهنده جرم را انجام می‌دهد، دارای قصد و نیت نیز می‌باشد ولی قانون او را از مجازات معاف می‌کند. امر آمر قانونی از جمله مواردی است که مطابق ماده ۱۵۹ قانونی مجازات اسلامی تحت عنوان علل موجهه جرم شناخته شده است. علل موجهه‌ی جرم عواملی هستند که موجب زوال عنصر قانونی جرم شده و یا به عبارتی موجب عدم مسئولیت کیفری عامل می‌شوند، منع ایجاد آن نصوص قانونی است. ولی گاهی رویه‌ی قضایی نیز عاملی را از علل و اسباب مذکور بحساب می‌آورد. امر آمر قانونی نیز دارای چنین وضعی می‌باشد، ماموری که بر حسب دستور مافوق، با شرایطی که قانون مقرر داشته، شخصی را دستگیر نموده و یا او را بازداشت نماید، عمل وی فاقد وصف مجرمانه است، زیرا فاقد عنصر قانونی جرم می‌باشد. به بررسی امر آمر قانونی در حقوق کیفری ایران و لبنان پرداخته شده است. شباهت این دو قانون در پذیرش این عنوان به عنوان علل موجهه جرم می‌باشد. در نظام حقوقی ایران در ارتباط با مسئولیت مامور نظریه رعایت ظواهر قانونی پذیرفته شده است. در نظام حقوقی لبنان هم به همین ترتیب می‌باشد اما گاهی به مامور اجازه ی تحقیق در امر صادره را نداده اند، در این صورت از نظریه اطاعت محض پیروی می‌کند.

کلید واژگان: امر آمر قانونی، امر آمر غیرقانونی، علل موجهه، حقوق کیفری ایران، حقوق کیفری لبنان

۱- بیان مسئله

از آنجا که انسان برخوردار از ویژگی عقل، اراده و اختیار می‌باشد و دارای قدرت انتخاب است؛ به حکم وجدان و فطرت و بهره‌مندی از موازین اخلاقی و دینی، برای رفتارهای مختلف خود، قائل به حسن و قبح شده و به حکم ضرورت نیز به زندگی اجتماعی روی آورده است، بنابراین به دلیل وجود تزاخم منافع افراد، جامعه، لزوم وضع قواعد و مقررات لازم الاجرا به منظور ترتیب امور و تنظیم حیات اجتماعی و حل و فصل اختلاف‌های پدید آمده از ضروریات است.

انسان موجودی اجتماعی و به قول حکمای اسلامی مدنی الطبع بوده و چاره‌ای جز اجتماعی زیستن را ندارد. یک زندگی اجتماعی وقتی می‌تواند دوام داشته باشد که مردم اعمالشان را تحت نظم و قاعده انجام دهند. هیچ جامعه‌ای بدون قواعد و مقررات قادر به ادامه حیات نمی‌باشد. در جامعه انسان برای ایجاد نظم و امنیت اجتماعی، قواعد نیز وضع می‌کنند تا روابط موجود در آن اجتماع براساس اصول و مقرراتی باشد. آدمی در رهگذر زندگی جمعی و به جهت پذیرش ضوابط و هنجارها و قوانین ناگزیر بایستی از یک سری امتیازها و حقوق فردی به منظور رسیدن به امتیازات و حقوق بالاتری همانند بهره‌مندی از امنیت و آسایش صرف نظر نماید. بر این اساس ایجاد سازمانی که موظف به تامین امنیت اجتماعی و دفاع از مرز و بوم و تداوم آن باشد از بدیهیات است.

بر این اساس هر جامعه‌ای به اقتضای نیازهای مختلف و اوضاع و احوال فرهنگی، اقتصادی مبادرت به تشکیل سازمان‌های نظامی و انتظامی با وظایف و ماموریت‌های معینی کرده است که از مشخصات بارز آن، وجود نظم و انتظام، ضابطه‌مندی و رعایت سلسله مراتب فرماندهی می‌باشد. از آسیب‌های چنین سازمان‌هایی نیز به لحاظ این که سلاح در اختیار دارند و قوه قاهره‌ی کشور محسوب می‌گردند؛ به مخاطره افتادن عرض، ناموس، جان و مال مردم است. بنابراین مهیا نکردن بسترهایی که ممکن است از قدرت سوءاستفاده گردد؛ وضع ضوابط و مقرراتی که به امر پیشگیری از وقوع جرم اولویت دهد.

در همین راستا عده‌ای از افراد جامعه هستند که مرتکب اعمالی می‌شوند که ضرر مصالح اجتماعی می‌باشند، که برخی از این اعمال چنان از شدت اهمیت برخوردار است که نظم اجتماعی را مختل می‌کند، که عنوان جرم بر آن می‌نهند و مجازات می‌نمایند. این جرم و مجازات باید به موجب قانون باشد و مرتکب چنین اعمالی جزائاً مسئول است. تناسب بین جرم و مجازات همیشه به صورت یک قاعده کلی نمی‌باشد بلکه خود مقنن گاهی به جرم آن تعارض می‌نماید و همان اعمالی را که به موجب متن قانون جرم اعلام داشته در شرایط و اوضاع و احوال به موجب متن دیگری از خاصیت می‌اندازد و عنصر قانونی جرم را زائل می‌سازد.

یکی از مواردی که به موجب آن ارتکاب اعمال که در قانون برای آنها مجازات مقرر شده است؛ جرم محسوب نمی‌شود، موردی که عمل به واسطه امر قانونی امر قانونی مورد ارتکاب قرار می‌گیرد. اما امر آمر به عنوان یکی از عوامل موثر بر اراده عام قانون گذار، موجب تخصیص حکم کلی می‌گردد. بدیهی است همان فلسفه و مقاصدی که قانون گذار را به جعل مجازات و ایجاد جرم سوق می‌دهد همان فلسفه وی را به جرم محسوب نمودن اعمالی که در شرایط خاص و موارد مخصوص مورد ارتکاب قرار گرفته‌اند برمی‌انگیزد. همان طور که تشریح جرایم و مجازات‌ها از جهت شناسی علمی و دقیق‌تر آنها به منظور حفظ و اجرای عدالت قابل مجازات می‌گردند نیز ضروری است. گاهی رویه قضایی نیز علت یا عاملی را از علل و اسباب مذکور بحساب می‌آورد.

به عنوان مثال: ماموری که بر حسب دستور مافوق، با شرایطی که قانون مقرر داشته، شخصی را دستگیر نمود و یا او را بازداشت نماید، عمل وی فاقد وصف مجرمانه است، زیرا فاقد عنصر قانونی جرم می‌باشد. در این تحقیق به مسئولیت‌هایی که متوجه آمر و مامور می‌باشد با نگرش نوین و دیدگاه‌های جدید مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. و با کنکاش در قوانین و مقررات و همچنین با تلاش مضاعف مسئولیت‌ها به صورت تفکیکی به صورت مستدل مورد تبیین قرار می‌گیرد. از این رهگذر با ارائه نقاط مثبت، نقاط ضعف و اشکالات موجود نیز بیان گردیده می‌شود. آنگاه برای رفع یا اصلاح آنها چاره اندیشی، راهکارهای قابل اجرا و کاربردی ارائه شده است.

از کاربردی ترین این مباحث می توان به دفاع از حقوق کارکنان نظامی و انتظامی در جهت وظایف محوله اشاره کرد در جهت کاهش ارتکاب جرایم که از مهمترین وظایف قوه قضاییه است مستند به اصل ۱۵۶ قانون اساسی مبنی بر پیشگیری از وقوع بزه می باشد نیز مثمرتر است. در این زمینه قبل از هر چیزی لازم است به «اهداف و ضرورت تحقیق»، «سوالات تحقیق»، «فرضیه های تحقیق» و هم چنین «روش تحقیق» بپردازیم:

۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

هر جامعه ای نیازمند قانون و نظم می باشد و بدون نظم و انضباط در اجتماع زندگی و بقاء ندارد و در سایه نظم اجتماعی است که می توان انتظار اجرای عدالت را داشت . در نظام اجتماعی که تمام امور بر اساس نظم استوار است. هر آمری در حدود وظایف و اختیارات خود حکم می کند و هر ماموری نیز در حدود و تکالیف خود مبادرت به انجام امر می نماید. اما اگر چنین نباشد اولاً نظم و انضباط خدشه دار می شود و نتیجتاً اصل عدالت محو می گردد.

از نظر آحاد افراد جامعه، عدالت وقتی در مورد کسی در محاکم قضایی اجرا و اعمال می گردد که قدرت محاکمه بتواند عضوی از اعضای خود را به پشت میز محاکمه بکشاند لذا اگر آمری در اصرار امر یا ماموری در اجرای امر تخطی نماید، اجتماع بیش از هر چه که توسط افراد عادی اتفاق می افتد، به آن توجه خاصی دارند. از آنجا که در ما نحن فیه آمر و مامور واجد قدرت عمومی یا به شکلی مرتبط با آن از پشتوانه سیاسی و قدرت حکومتی برخوردار و حائز مقام و موقعیت ممتازی می باشند و همین خصوصیات در اصرار اوامر و اجرای آنها به آنان قدرت می بخشد و می تواند تالی فاسد داشته باشد به گونه ای که آمر و مامور تخلفات خود را با مقامات مافوق خود تسری دهند و با این حربه بخواهند خودشان را از مجازات رهایی بخشند و تبرئه کنند. اولین قاعده و قانونی که ابتدا در خصوص هر اداره و سازمانی به ذهن متبادر می شود «اصل سلسله مراتب در آن اداره است».

در آخر گفتنی است که امر آمر قانونی یکی از عوامل زایل کننده‌ی رکن قانونی جرم بوده در صورتی که دستور صادره کننده قانونی باشد هر چند عمل ارتكابی در شرایط عادی مجرمانه باشد جرم محسوب نمی‌شود. موضوع امر آمر از جهت علمی، اداری، اجتماعی و سیاسی دارای اهمیت است.

۳- اهداف تحقیق

۱. شناخت شرایط و چگونگی امر آمر قانونی در ایران و لبنان
۲. ارزیابی و سنجش نقادانه امر آمر قانونی
۳. بررسی قوانین ایران و لبنان در زمینه امر آمر قانونی
۴. ارائه پیشنهادها در رویه جهت بهبود وضعیت موجود

۴- سوالات تحقیق

در این تحقیق دو سوال به صورت اصلی مطرح شده است و دو سوال به صورت فرعی می‌باشد. که به آنها پاسخ داده می‌شود.

دو سوال اصلی:

۱. مبنای پذیرفته شده امر آمر قانونی در حقوق کیفری ایران و لبنان کدام است؟
 ۲. آیا سیاست کیفری ایران در زمینه امر آمر قانونی در قانون مجازات جدید دچار تغییر گردیده است؟
- دو سوال فرعی:

۱. مأمور تا چه میزان در مقابل امر خود حق مخالفت و مقاومت دارد؟
۲. در موقعی که آمر و مأمور هر دو جاهل باشند مسئولیت به عهده‌ی چه کسی است؟

۵- فرضیه تحقیق

- ۱- امر آمر قانونی در قوانین ایران و لبنان از عوامل موجهه جرم می‌باشد.
- ۲- در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ اگر مامور امر آمر را به علت اشتباه قابل قبول اجرا کرده باشد مسئول دیه و ضمان مالی خواهد بود اما در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مامور بسته به تقصیرش ضامن می‌باشد.
- ۳- در رابطه با چگونگی عکس‌العمل و مقاومت نیروهای تحت امر از دستورهای غیرقانونی صادره در قانون اشاره نشده و فقط به ذکر مجازات برای اجرای دستور غیرقانونی اکتفا شده است.
- ۴- طبق قاعده جهل به قانون رافع مسئولیت کیفری نیست

۶- روش تحقیق

روش تحقیق و بررسی این پایان‌نامه توصیفی و تحلیلی می‌باشد و سعی شده که از کتابخانه‌های دانشگاه‌ها استفاده بعمل آورده و گفتنی است که در حقوق کیفری لبنان متاسفانه فقط توانستم به قانون مجازات کیفری لبنان در نگارش این پایان‌نامه استفاده نمایم.

۷- ساختار تحقیق

این پایان‌نامه در دو فصل کلی تنظیم شده است. در فصل اول: مفاهیم، پیشینه، ماهیت امر آمر و درآمدی بر شرایط دستور لازم الاجرا و حالات ناشی از تعارض اوامر غیرقانونی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است و در فصل دوم به تحلیل مسئولیت آمر و مامور و درآمدی بر مصادیقی از امر آمر در حقوق کیفری ایران و لبنان پرداخته شده است. در انتها نیز نتیجه گیری، پیشنهادات و منابع و مآخذ آورده شده است.